

Невиконання зобов'язань під час війни: позиція українських судів

Андрій Корнієнко,
адвокат АО «ПЕРШИЙ РАДНИК»

Порушення зобов'язання = відповідальність, але це не точно

За загальним правилом невиконання зобов'язання передбачає настання відповідальності (глава 51 ЦК України; глава 24 ГК України; глава 11 ПК України).

Підстави звільнення від відповідальності під час війни, встановлені Законом

Загальні (форс-мажор)

неможливість виконати зобов'язання внаслідок дії обставин непереборної сили

- частина 1 ст. 617 ЦК України,
- частина 2 ст. 218 ГК України;
- підпункт 112.8.9 п.112.8. ст. 112 ПК України

Прямо визначені Законом підстави звільнення від відповідальності на період воєнного стану за порушення окремих видів зобов'язань:

- податкових;
- трудових;
- кредитних;
- по сплаті ЄСВ.

Закон «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо дії норм на період дії воєнного стану» № 2120-IX від 15 березня 2022 року

Зміст поняття «форс-мажор» визначений у статті 14-1 Закону «Про торгово-промислові палати в Україні» та може бути конкретизований сторонами в договорі.

Яка позиція Верховного Суду? (1)

За період дії воєнного стану Верховний Суд ще не розглядав по суті спори щодо невиконання зобов'язань, зумовленого військовою агресією РФ.

На що слід орієнтуватися:

1. Практика ВС щодо визнання форс-мажором подій, що мали місце в зоні проведення АТО/ООС

- ▶ Постанова КГС ВС від 30 листопада 2021 року у справі № 913/785/17
 - Засвідчення дії непереборної сили **шляхом видачі сертифіката** покладено на ТПП України та уповноважені нею регіональні ТПП.
 - Форс-мажорні обставини **не мають преюдиційного характеру**.
 - Доведення наявності непереборної сили покладається на особу, яка порушила зобов'язання.
 - Згідно зі ст. 10 Закону України «Про тимчасові заходи на період проведення АТО» протягом терміну дії цього Закону **єдиним належним та достатнім документом**, що підтверджує настання обставин непереборної сили, є **сертифікат Торгово-промислової палати України**.

Яка позиція Верховного Суду? (2)

- ▶ **Постанова КАС ВС від 24 грудня 2021 року у справі № 805/4188/17-а**
 - Засвідченню підлягають форс-мажорні обставини по кожному окремому податковому та/чи іншому зобов'язанню/обов'язку.
 - **Сертифікат не може засвідчувати форс-мажорні обставини на майбутнє.**

- ▶ **Постанова ВП ВС від 6 листопада 2018 року у справі № 812/292/18**
 - Факт перебування платників єдиного внеску на обліку в органах доходів розташованих на території населених пунктів, де проводиться АТО, є підставою для незастосування до таких платників заходів впливу та стягнення за невиконання обов'язків платника єдиного внеску.

- ▶ **Постанова КАС ВС від 2 жовтня 2018 у справі № 805/2130/17-а**
 - Відсутня необхідність подання сертифіката ТПП на підтвердження форс-мажорних обставин за кожним окремим контрактом, у випадку якщо Законом єдиною підставою для звільнення суб'єкта господарювання від відповідальності за порушення термінів розрахунків за зовнішньоекономічними контрактами визначено провадження таким суб'єктом діяльності на території проведення АТО.

Яка позиція Верховного Суду? (3)

2. Практика ВС щодо поновлення процесуальних строків, які сплинули в період дії воєнного стану

- ▶ Ухвала КАС ВС від 2 вересня 2022 року у справі № 640/32439/21
 - Саме факт ведення воєнного стану не є безумовною поважною причиною для поновлення будь-якого процесуального строку. Данна обставина не звільняє заявника від наведення обставин об'єктивного і непереборного характеру (підтверджених доказами), які істотно ускладнили або унеможливили своєчасну реалізацію права на касаційне оскарження судового рішення.

- ▶ Ухвала КГС ВС від 17 жовтня 2022 року у справі № 908/2622/20
 - Верховний Суд наголошує, що питання поновлення процесуального строку у випадку його пропуску з причин, пов'язаних із запровадженням воєнного стану в Україні, вирішується в кожному конкретному випадку з урахуванням доводів, наведених у заяві про поновлення такого строку. Такою підставою можуть бути обставини, що виникли внаслідок запровадження воєнного стану та унеможливили виконання учасником судового процесу процесуальних дій протягом установленого строку.

Лист ТПП № 2024/02.0-7.1 від 28 лютого 2022 року – доказова сила

- ▶ **Постанова Східного апеляційного господарський суду від 3 жовтня 2022 року у справі № 917/244/22**
 - Згідно листа №2024/02.0-7.1 від 28.02.2022 ТПП повідомила, що військова агресія РФ проти України є форс-мажорною обставиною (обставиною непереборної сили).
 - Отже, введення воєнного стану на території України є форс-мажором та є підставою для звільнення від відповідальності за порушення договору, але тільки в тому випадку, якщо саме ця обставина стала підставою для невиконання договірних зобов'язань.

- ▶ **Рішення Господарського суду Полтавської області від 11 жовтня 2022 року у справі № 917/734/22**
 - Обставинна введення на території України воєнного стану, враховуючи наявність універсального офіційного листа Торгово-промислової палати України від 28.02.2022 №2024/02.0-7.1 про засвідчення форс-мажорних обставин, **не є автоматичною підставою для звільнення особи від відповідальності** за неналежне виконання умов договору.

Практика судів першої та апеляційної інстанцій після 24 лютого 2022 року (1)

Господарські суди у більшості випадків відхиляють доводи про вплив форс-мажору на виконання зобов'язання.

Мотиви суду:

- сторона зобов'язання, яка його не виконує, повинна довести, що в кожному окремому випадку саме ці конкретні обставини мали непереборний характер саме для цієї конкретної особи; кожен такий випадок має оцінюватись судом незалежно від наявності засвідчених компетентним органом обставин непереборної сили (постанова Північно-Західного апеляційного господарського суду від 12 вересня 2022 у справі №903/336/22);
- неможливість виконати зобов'язання внаслідок дії обставин непереборної сили є підставою для звільнення від відповідальності за невиконання, а не від виконання в цілому (постанова Східного апеляційного господарського суду від 03 жовтня 2022 року у справі № 917/244/22);
- форс-мажор не може бути підставою для звільнення від відповідальності, якщо строк виконання зобов'язання наступив до настання форс-мажорних обставин (постанова Центрального апеляційного господарського суду від 15.09.2022 року у справі № 904/1050/22);
- форс-мажор не застосовується, якщо відповідач не дотримався встановлених договором строків (порядку) повідомлення контрагента про настання таких обставин (рішення Господарського суду Дніпропетровської області від 29 липня 2022 року № 904/1250/22);
- факт введення воєнного стану може бути підставою для зменшення розміру штрафних санкцій (рішення Господарського суду Одеської області від 28 вересня 2022 року у справі № 916/1740/22);
- форс-мажорні обставини не є підставою для звільнення від відповідальності, якщо вони стосуються обох сторін договору (матеріали справи не містять відомостей про те, що позивач перебуває в кращому становищі порівняно з відповідачем) (рішення Господарського суду Тернопільської області від 12 жовтня 2022 року у справі № 921/360/22);
- введення воєнного стану на території України не означає, що відповідач не може здійснювати господарську діяльність та набувати кошти, якщо не доведено протилежне (рішення Господарського суду Дніпропетровської області від 07 жовтня 2022 року у справі № 904/2109/22).

Практика судів першої та апеляційної інстанцій після 24 лютого 2022 року (2)

Приклад спору, в якому посилання на форс-мажор визнано обґрунтованим

- ▶ **Постанова Північно-західного апеляційного господарського суду від 27 вересня 2022 року у справі № 924/278/22**

Обставини форс-мажору, на які посилався відповідач:

- склалася складна ситуація з ринком вапняку (виробником якого є відповідач) в Україні;
- відбулася фактична зупинка металургійних підприємств, підприємств будівельної галузі в більшості регіонах держави;
- контрагенти, посилаючись на дію форс-мажорних обставин, порушують строки розрахунків по діючим договорам;
- діють суттєві обмеження Укрзалізниці щодо постачання в деякі регіони України вапняку;
- встановленні обмеження на проведення вибухових робіт на кар'єрі;
- проведено призив частини працівників підприємства на військову службу;
- вжито заходи по збереженню життя та здоров'ю працівників, у зв'язку з чим оголошено простій на підприємстві;
- відповідач вимушений призупинити дію трудових договорів з значною частиною своїх штатних працівників.

Висновок Суду:

- З урахуванням засад законності, розумності, добросовісності, справедливості та пропорційності дотримання балансу інтересів сторін, судом першої інстанції правомірно відмовлено у задоволенні сум пені нарахованих позивачем до стягнення після 24.02.2022 року .

Практика судів першої та апеляційної інстанцій після 24 лютого 2022 року (3)

Загальні суди визнають дію форс-мажорних обставин при розгляді трудових спорів

- ▶ **Рішення Ковпаківського районного суду міста Суми від 19 жовтня 2022 року у справі № 592/4393/22**
 - Як вбачається з листа Торгово-промислової палати України від 28.02.2022 року №2021.02.0-7.1 ТПП України засвідчила форс-мажорні обставини (обставини непереборної сили) військову агресію Російської Федерації проти України, що стало підставою введення воєнного стану з 24.02.2022.
 - За таких обставин, в частині стягнення з Дочірнього підприємства «Завод обважнених бурильних та ведучих труб» середнього заробітку позивачу необхідно відмовити через форс-мажорні обставини (обставини непереборної сили).

- ▶ **Рішення Новозаводського районного суду міста Чернігова від 28 вересня 2022 року у справі № 751/2383/22**
 - Листом від 28.02.2022 року №2021/02.0-7.1 Торгово-промислова палата України засвідчила військову агресію рф проти України як форс-мажорні обставини (обставини непереборної сили), а тому з 24.02.2022 року затримка розрахунку при звільненні з працівником (позивачем) триває не з вини роботодавця (відповідача), а внаслідок ведення бойових дій на території України.

Висновки з судової практики:

- ▶ Найчастіше сторони посилаються на обставини форс-мажору у господарських спорах; суди в більшості випадків критично ставляться до таких доводів.
- ▶ Наявність форс-мажору повинна бути засвідчена сертифікатом ТПП. Лист ТПП вірогідно не буде достатнім доказом дії відповідних обставин.
- ▶ Обставини непереборної сили не мають преюдиційного характеру. Необхідно довести причинно-наслідковий зв'язок між форс-мажором та неможливістю виконати зобов'язання.
- ▶ Тягар доказування покладається на сторону, яка порушила зобов'язання.
- ▶ Форс-мажор є підставою саме для звільнення від відповідальності за порушення зобов'язання, а не звільнення від виконання зобов'язання як такого.
- ▶ Загальні суди у трудових спорах визнають воєнний стан загальновідомою обставиною, яка є підставою для звільнення роботодавця від відповідальності.

Дякую за увагу!